

(əvvəli ötən sayımızda)

R. Pumpelli Anau arxeoloji mədəniyyətinin tarixi ilə əlaqədar yazırdı: "Anau qazıntılarında aşkar etdiyimiz mədəni qatlar insan tarixinin 10 minil öncəki dövrünü əhatə edirdi. Anau vadisi coğrafi landşaft baxımından 10 minil ərzində sabit qalmışdı və xarabaların yerləşdiyi ətrafdakı torpaqlarda da əkinçilik fəaliyyəti davam edirdi". (Pumpelli R. 1908, Səh. 320)

Pumpellinin nəzəriyyəsinə görə bəşəriyyətin ilkin mədəniyyətinin beşiyi Turandır. Bəşər mədəniyyətinin ilk rüşeymi məhz Amudərya və Sırdərya vadilərində yerləşən Turan ovalığında yaranmış və bu mədəniyyətin daşıyıcıları olan ilk mədəni insanlar çeşidli səbəblər üzündən öz yerlərini tərk edərək müxtəlif ərazilərdə məskunlaşmış, onların bir qolu da Mesopotamiyaya gedərək orda yerləşmiş və burda möhtəşəm Sumer mədəniyyətinin əsasını qoymuşlar.

Pumpelli bəşər uyqarlığının əsası 10-9 minil öncə Anauda qoyulduğunu sübut etmişdir. Əkinçiliyin, sənətkarlığın və heyvanların əhliləşdirilməsinin əsası Anauda qoyularaq inkişaf etdirildi. Bir dövrə yer kürəsinin digər ərazilərində insanlar hələ ibtidai ovçuluq və yığıcılığın hakim olduğu ibtidai icma quruluşu dövrünü yaşamaqda davam edirdilər. Anau arxeoloji mədəniyyətini dərinlən araşdırıb onu dünya elminə tanıdan Pumpelli Sumer mədəniyyətinin kökünü Anauya bağlı olduğunu sübut etmişdir. Turan ovalığında aşkar edilmiş qədim arxeoloji mədəniyyət təkcə Anau ilə məhdudlaşmır, 2000-ci ilin başlanğıcında Amerika arxeoloqları Pensilvaniyanın arxeologiya və antropologiya muzeyinin professoru Frederik Hibertin rəhbərliyi altında və Rus arxeoloqlarının birgə fəaliyyəti nəticəsində Anauda və Türkiyənin çeşidli bölgələrində, o cümlədən Türkmənistanın və Özbəkistanın müxtəlif ərazilərində Anau mədəniyyətinin davamı olan və e.q. 6000-4000-cü minilliklərə aid bir çox qədim yaşayış məskənləri aşkar edilmişdir. Arxeoloqlar Anauda üzərində yazı işarələri olan və təxminən e.q. 2300-ci ilə aid olan çox dəyərli bir möhür aşkar etmişlər.

Lakin həmin yazı nə Mesopotamiya, nə Misir və Çin yazılarına bənzəməməkdədir. Burdan belə bir nəticə hasil olur ki, Anauda yüksək inkişafa malik müstəqil bir uyqarlıq mövcud olmuşdur.

Pumpelli Anauda aşkar edi-

nalları şəbəkəsi yaratmaqla əkinçilik mədəniyyətinin yüksək inkişafına nail olmuşdular.

Divarlarının uzunluğu 92 metrdən 152 metrə qədər olan bir-birindən yüz metr aralı çoxsaylı monumental binalarda yüzlərlə insanın yerləşə biləcəyi çoxsaylı otaqlar mövcud olmuşdur. Anau bütövlükdə böyük bir şəhər kompleksindən ibarət idi.

Pumpellinin gəldiyi nəticəyə görə Anau tayfalarının bir qismi quraqlıq səbəbi ilə batıya doğru

Ələsgər Siyablı

Dünya tarixinin Turan dövrü

lən müxtəlif dövrlərə aid at qalıqlarına əsasən atın məhz Anauda və ya onun ətrafındakı ərazidə əhliləşdirildiyi fikrini irəli sürmüşdür. Anauda tapılan möhürün üzərində Sumer ərazisindəki kimi Öküz başını təsvir edən üçbucağın üzərində iki qısa xətti

idioqram əks olunmuşdur. Anau əhalisinin istifadə etdikləri əkinçilik və heyvandarlıq forması Mesopotamiyada olanla eyniyyət təşkil edirdi. Saxsı qabların forması və üzərindəki naxışlarda Sumer mədəniyyətinə xas xüsusiyyətlərə malik idi. Bütün bunlar Anau şəhər dövləti ilə Sumer arasında sıx bağlılığın mövcudluğunu sübut edirdi. Anau-nun sakinləri Sumerdə olduğu kimi çayların istiqamətini dəyişdirərək mürəkkəb suvarma ka-

köçləri zamanı əkinçiliklə məşğul olanlarla birlikdə əhliləşdirdikləri heyvan növlərini o cümlədən öküzü m.ö. 6000 mininci ildə Ön Asiyaya, ordan Misirə və Afrikaya, Qafqaz üzərindən isə Avropaya apararaq orda yayılmışdır. O, Çin xronologiyasına əsaslanaraq Anauluların Hindistana və Doğu Asiyaya m.ö. 3468-ci ildə köçlərə məruz qaldıqlarını yazır. (Pumpelli R. 1908, Səh. 440)

Atın məhz Turandakı Anauda

əhliləşdirilməsinə dünyanı digər bölgələrinə burdan yayılması Mesopotamiyadakı mixi yazı mətnlərində də işarələr var. Bu mətnlərdə at "şərqdən gələn heyvan" adlandırılır.

Anau və onun kralı Kuranq

Mərkəzi Asiyadakı konfederativ Turan dövlətinin tərkib hissəsini təşkil edən Anau dövləti və onun hökmdarı Kuranq haqqında məlumatlar Hind Riqvedada epopeyasında da öz əksini tapmışdır.

Riqvedada Şəfəq və günəş, ildırım və tufan, göy və yer, dəniz və od tanrılarına ithaf olunmuş minlərlə himn öz əksini tapmışdır. Həmin himnlər hindlilərə

quzey-batısı tərəfdən İranın yüksək dağ yaylaları və Kabul dağ silsiləsi üzərindən keçərək gəlmişlər. Veda himnlərində əks olunan hadisələr, şəxslər və yerlər onların keçib gəldiyi Turanın və həmçinin İranın tarixi-coğrafi xüsusiyyətləri baxımından izah edilə bilər. Vedalarda bəhs olunan dəniz Qırmızı dəniz və şərqdə yerləşən Benqal körfəzi arasındakı dəniz sahəsini nəzərdə tutur. (Brunnhofər Hermann. 1893, Səh. 5)

Hind-avropalı bilim adamları tarixi dəlillərə məhəl qoymadan ciddi-cəhdlə hind-arıların vətənlərinin Xəzər dənizi və Aral dənizi ilə əlaqələndirməyə çalışırlar. Lakin vedalarda aydın şəkildə yazıldığına görə hind-arılar qərbdən gəldikləri zaman öncə-beş çayın töküldüyü bir dənizin ətrafında məskunlaşmışdılar. Bu dəniz isə əslində İran və Əfqanıstan sərhədində yerləşən böyük Hamun gölüdür. Hamun gölü böyük göllər sistemidir və onların bir qismi duzlu digər

hissəsi isə şirin suludur. Hil-mend, Farahrud, Haşrud, Harutrud və Rudhanə kimi beş çay Hamun gölüne tökülür. Hamun gölünün ortasında Vedalarda Çakavidra adlanan Sakistan ölkəsi yerləşir. Ondən cənubda isə paytaxtı Quzdar olan Turan ölkəsi və dövləti mövcud olmuşdur.

Riqvedada bəhs olunan veda çarı Kuranq Şahnamədə adı keçən hökmdar Kuranqdır. Riqvedadakı himndə Kanva şairi Devatithi ona yüz rosso bəxş etmiş Anav kralı Kuranqın səxavətindən bəhs edir. Alman iranşünası Şpiqel Anav kralı Kuranqın Zabul kralı Kuranq ilə eyniləşdirir.

Brunnhofər Kuranq adının vedaların ruhuna uyğun olmadığını yazır. Lakin Riqvedada aydın şəkildə deyir ki, Kuranq Anavın kralıdır. Coğrafiyaçı İsidor Xaraks Anavın İranın şərqudə yerləşdiyini yazır.

Anav kralı Kuranq adının türkçə anlamı qoruyucu, himayə edən deməkdir. Brunnhofər öz əsərini yazdığı zaman Anau şəhəri hələ arxeoloqlar tərəfindən aşkar olunmamışdı və həmin dövrün tədqiqatçıları Anavın İranın şimal-şərq əraziləri və indiki Əfqanıstanın Zabul bölgəsi ilə eyniləşdirdilər.

Brunnhofər Mahabharatadakı Kuranq dağ adını Karatay çay adı ilə eyniləşdirir. Hindistandakı Karatoya çay adı İrandakı Kuranq dağ adından meydana gəlib ki, bu da Zabulu göstərir. Əgər Karatoya çay adı Zabulu və onun ətrafına aiddirsə onda onu Karot adından ayırmaq mümkün-süzdür.

Brunnhofər yazır ki, mən Karatoya adını Turan xalq etimologiyasına uyğun olaraq Karasu adı ilə eyniləşdirirəm. (Brunnhofər Hermann. 1893, səh. 31)

Şahnamə bizə Zabul kralı Kuranq haqqında bəhs etdiyi zaman, əslində, onun Anav kralı Kuranq olduğunun coğrafi istiqamətlərini təyin etmiş olur.

(ardı gələn sayımızda)